

LA SIRCOSCRSSION 7

La sircoscrission 7 a mzura an tut 22,582 kmq. Èl teritòri a l'é bin èslargà e a pija, a truch e branca, èl 50% èd la colin-a turinèisa e na part èd la pian-a traversà dal Pò, anté la Dòira a campa soa eva , ant l'arzerva natural Colètta-Maisin, con la Stura che as versa ant l'istess anviron.

A pija ij borgh èd l'Aurora - Vanchija - Sassi - Madòna dël Pilon. Cheidun èd si borgh a j'ero già abità dai temp antich, an efet ant èl sec. III a.C. la pian-a piemontèisa, anté adess a-i é la sità, a arzulta esse popolà dai Taurin , nà da la fusion an tra Lìgur e Selta.

La bariera dl 'Aurora a l'é caraterisà da singh borgh bin definì: Borgh Dòira, Valdòch, Pòrta Palass, l'Aurora , borgh Rossini.

Borgh Dòira, col pì antich, as dèsvlupa ant j'avzinanse dël Balon (la definission an italian *Borgo del pallone* a l'é motobin antica), èl mèrcà dle pate pì popolar èd Turin; ant j'avzinanse as treuva la cesa 'd San Gioachin, tirà sù an paga 'd cola 'd San Simon e Giuda, la veja parochial dël Balon, che a-i era an piassa Borgh Dòira. Già da la fin èd l'Età 'd Mes, arlongh un canal derivà da la Dòira, as ampiantava la prima nos èd bòite, peui usin-e, che a l'avìo 'd roe idràuliche. Bin amportant a l'era 'l compless dij Molass, ij mulin pì fosonant pèr le granaje, èd nassensa ancor medieval; a travajavo dcò doe filature 'd seda, butà su a la fin dël '600 e considerà le prime usin-e 'd jè Stat Sabàud. Ant èl borgh a-i ero ampiantà dcò 'd faiterie, bator da pann, da càuna (marcand parèj la longa costuma dla coltura dla càuna an Piemont) e tòrcc da euli.

Con l'intrada dl'energia elétrica ij mulin a son èstàit bandonà e vaire gròsse industrie a l'han tramudà ant l'Aurora soe usin-e, parèj, pèr esempi, èd j'*Officine Grandi Motori*, compless turinèis d'archeologia industrial, tirà su dël 1899 su proget èd Pietro Fenoglio e Giacomo Matté Trucco, che dzorantendìa l'àrea e a signava la *Basilica* dël 1911. Ant l'istess temp a son dèsvlupasse vaire d'àutre imprèise: artisan-e, comerciaj e 'd servissi.

Sempe a Borgh Dòira a-i é 'l Camposanto 'd *San Pe dij Còj* (San Pe an Vìncoj): progetà dël 1777 da l'architet Fransesch Valerian Dellala 'd Beinasch, e anté ancheuj as fan èd manifestassion e spetàcoj teatraj. Ant j'anviron a-i era 'dcò la Regia Povrera, ("Regia polveriera"), adess dventà l'Arsenal èd la Pas, cudì dal Sermig. Ant èl 1832 a duverta soe pòrte an Borgh Dòira la Cita Ca dla Divin-a Providensa, mej conossù coma 'l "Cotolengo", dal nòm èd chi che a l'ha fondala. Lì davzin i trovoma Pòrta Palass /Pòrta Pila, la piassa anté a-i é 'l mèrcà considerà 'l pì gròss an Europa. Èl borgh Valdòch a l' é bin conossù pèr èl Santuari 'd Marià Ausiliatris: vorsù da don Bòsch (e a na goerna sò còrp) a l'é stàit consacrà ai 9 èd giugn dël 1868. Ant la Borgà Rossini a-i é 'l gròss sentr diressional Lavazza, la *Nivola Lavazza*, un compless architetonich èd 30.000 mq che a veul ancarné ij valor e ij 120 e passa agn dè stòria dl'asienda, fondà ant èl 1895 a Turin da Luis Lavazza.

Borgh Vanchija: an géner as gionta al borgh (èdcò da la mira aministrativa) *Vanchijëtta*. D'antica tradission, èl topònim Vanchija an arpòrta tansipòch a l'Età 'd Mes. Sempe la tradission a veul che 's borgh a fussa 'l cheur èd *Taurinia* o *Taurasia*, la prima sèppa dël vilagi dij Taurin, che a vivìo ansima coste tère anans che a-i rivèisso ij roman.

Ant èl temp èd l'Àuta Età 'd Mes, cost borgh a l'era fòra dle cinte murà dla sitadela, a pòchi pass da la pòrta roman-a *Decumana* e la *Fibellona* medieval (Piassa Castel d'ancheuj).

Èl borgh a l'é stàit limità a mesdì vers ponent da Cors San Morissi, na lèja che Vitòrio Emanuel I a l'ha faje pianté d'erbo ant èl 1818; pèr lòn, Vanchija a l'é dèsvlupasse pì che tut

vers la confluensa 'd Pò e Dòira. An tra ij sécoj XVIII e XIX ël borgh a l'era fàit pì che tut da ciaborne mal ciadlà, tirà su ansima 'd teren a mojiss che, d'àutra part, a j'ero dcò motoben dru. Mach dël 1872 ël sindich Rignon a dësponìa 'd campé giù tut col borgh malandàit, sagrinà da la situassion igiènica greva (da pòch a l'era stajé 'l colera). An tute le manere, da na desen-a agn a-i era già ant l'aria na volontà d'arpaté un pòch la bariera: ant ël 1862-66 a l'é stàita costruìa la cesa 'd Santa Giulia, ancheuj pòles dël borgh, euvra neo-gòtica 'd Gioann Batista Ferrante, vorsùda da la marchèisa e veneràbila Giulia Colbert Falletti 'd Bareul, che an beleli a l'é sotrà.

Apress, ël borgh a l'é chèrsù ant soa forma d'ancheuj, an èslargandse ant l'istess temp anvers Vanchijëtta. A l'ancamin dël sec. XX, për la presensa d'è stabiliment mecanisà, ma dcò 'd neuve usin-e dj'industrie che a nassìo antlora, Vanchijëtta a l'é stàita un dij prim borgh con le siminere, tant da vagnesse lè stranòm popolar ëd *Borgh dël fum*. Ant j'agn pì davzin Borgh Vanchija a l'é afermasse coma un-a dle mire pì fòrte dla creatività artistica e comercial turineisa; a le bòite artisan-e, ch'a-i son ancora, a son giontasse e slargasse d'àutre realtà neuve.

Borghà Sassi. Slargà da mesaneuit vers levant a l'ha soe rèis bin an là ant ël temp. L'anviron ëd la colin-a, an efet, a l'era già popolà ant j'età pì leugne, bele anans ëd la pian-a. Belessì a-i era fèud e campagne, butà pì che tut a vigne. An tra le vile e le cassin-e pì amportante un-a a l'era cola dël *Monasterolium* (Mongren), l'àutra cola ch'a-j disìo *villa* o *vicus Saxiarum*, ca dij cont ëd Sassi, ant la val che ai temp antich as ciamava *Saxea* (e da lì a l'é bel-fé ch'a ven-a 'l nòm dël borgh). A-i é chi ch'a fà armonté 'l nòm Sassi a le pere amugià a baron për lè spianament dël còl ëd Superga për costruè la Basilica.

La mira a l'era stratégica, perchè a controlava la traversa sël Pò, la stra arlongh ël fium, la toska dël Meisin (adess Parch dël Meisin, con n'àrea 'd 450.000 mq), l'ambocadura dle vaj dël Mongren e 'd Riaje e donca dl'intrada a Cher. Për tut sòn a-i é pa da sburdisse se bele già da l'Età 'd Mes s' a-i era un *castrum*. Borghà Sassi a l'é conossùda 'dcò për la stassion ëd testa con l'istess nòm ëd la tranvìa Sassi-Superga (ciamà 'dcò, a la bon-a, *la dentera*), na linia a cremajera (val a dì a roe dentà, donca ...a *dentera*) ch'a fà part ëd la rej dij tram turinèis. Costa a gropà 'l borgh ëd pre-colin-a con Superga a n'autèssa 'd 672 m. andoa, an cò dla colin-a, a-i é la Basilica che tuti a condosso. La linia a l'ha ancaminà a fostoné ai 27 d'avril dël 1884 coma prima funicular a vapor bogià dal *sistema Agudio*. Apress n'assident la linia a vnissìa trasformà an dentera elétrica e torna duvertà dël 1935.

Sla colin-a 'd Superga a s'àuissa imponenta, conform a le dàite dël baròch piemontèis, la Basilica ch'a na pija 'l nòm, vorsùda da Vitòrio Amedeo II a compliment d'un vot: ij 2 d'è stèmber dël 1706 ël duca 'd Savòja (giusta Vitòrio Amedeo II) e 'l prins Genio (Principe Eugenio) d'an cò dël brich a l'han èstudià 'l pian ëd bataja che a sarìa peui stàit decisiv për buté an derota ij fransèis che a amblocavo Turin. Ant j'anviron a-i era na cita e antica capela dedicà a la Madòna: Vitòrio Amedeo a l'é anginojasse dnans a la Vèrgin promèttendje 'd tiré su na grandiosa basilica ansima col brich malaisà se a l'avèissa daje la vitòria, lòn che a l'é stàit realtà e donca 'l vot a l'é stàit rispetà. La Basilica 'd Superga a l'é 'l simbol ëd la vitòria dël 1706: Juarra a l'ha realisà costa cesa monumental e a l'ha fane soa ciadeuvra. Për tirela su a l'han butaje quatòrdes agn, dal 1717 al 1731; ant la Cripta Real a-i son le tombe 'd Ca Savòja.

Da darera dla Basilica na lòsa a 'rcòrda la gròssa dësgrassia dij giugador dël Tòr: ai 4 ëd magg dël 1949 l'aeroplan che a arportava a ca, da Lisbon-a, ij giugador dël Grand Turin a l'é s-ciantasse contra 'l murajon ëd la Basilica 'd Superga, causand la mòrt dij fotbaleur, ëd l'echipagi, ëd tre giornalista sportiv e 'd chi che a-j compagna.

Madòna dël Pilon a l'é un gròss borgh ëd colin-a e pre-colin-a. Sò nòm a ven da la Cesa dla Madòna dël Pilon che a l'avìa arditalo da un pilon votiv che a arfigurava la SS. Vèrgin Nunsia, butà sla riva ël Pò ant ël 1587; ambeleli, a pòca distansa, a-i era 'l Mulin ëd le Caden-e (documentà dal 1474) anté, ai 29 d'avril dël 1644, a l'é staje un fàit che a l'avìa 'l santor d'un miracò: na cita sghijà ant ël Pò a l'é stàita prima tirà giù da la corìa peui possà torna a fior d'eva; an ringrassiament ëd lolì a l'é stàita tirà su la cesa, che a anglobava 'l vej pilon.

Ël borgh a l'ha vist la presensa uman-a già dai temp pì leugn. La tèra drù a e 'l pess bondos dël Pò da sempe a l'han tirà tant ij campagnin coma ij pescador, ma dai temp ëd l'Arnassensa a l'han tacà a travajé 'dcò 'd bòite artisan-e. An sla fin dël '700 chèiche bòita a l'é cangiassse an atività pre-industrial: an sle rive dël Pò a son chèrsùe le bòite da majòlica, véder, savon e da tenzior. Ant la pì part dij teren ëd colin-a, nopà, a l'avìo pijà pé le vigne.

A partì da la sconda metà dl'Eutsent a son realisasse ant l'àrea dacant al fium vàire palass ëd valor, e dcò la colin-a a l'ha vist ëd bej cambiament, ancaminand dal dèspianté le vigne për lasseje la piassa a le residence.

Ël Parch Michelòt a l'é nassù ansima lòn ch'a restava dël canal realisà ant ël 1817 da l'ingegné Michelotti per porteje l'energìa ch' a fèissa bogé j'atività produtive 'd tuta la Madòna dël Pilon. Le nueve técniche 'd goerné l'energìa vnùite apress a l'han butaje na cros ansima, e dël 1935 a l'han cormalo con ij drocheri ch'a vnisìo da le demolission dij palass ëd la veja via Roma.

Sël Cors Casal a-i é 'l Motovelòdrom Fausto Coppi, costruì ant ël 1920, esempi d'architettura franch fonsional a j'atività sportive dj'agn Vint. Ant ël passà a son tnusse gare 'd corse 'd viture, corse 'd bici su pista, partìe 'd balon (ël Tòr a l'ha giugaje 'l campionà 1925-1926) e bele dcò 'd rugby.

Ant ël 1947, la session dla "bala oval" dla Real Società Ginàstica a l'ha vagnà, për la prima e ùnica vira, ël campionà italian.

Tradussion an piemontèis soagnà da Giuseppe Gorla (Centro Studi Piemontesi/Ca dè Studi Piemontèis)